

*Чедомир Антић**

Филозофски факултет, Београд

*Горан Николић***

Институт за европске студије, Београд

ИСТОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД ДЕМОГРАФСКИХ ТЕНДЕНЦИЈА СРПСКОГ НАРОДА

“Да није било ратова... Срба би било...”***

Сажетак

Овај чланак посвећен је у литератури више пута поновљеним тезама према којима је српско становништво током позног средњег века било једнако бројно као народи појединих западноевропских држава, након чега је последицом ратова, сеоба и асимилације до савременог доба постало вишеструко малобројније од њих. Анализирајући познате податке о бројности становништва Србије и српских земаља, те балканских и западноевропских друштава, током претходних хиљаду година, дошли смо до нешто другачијих закључака који су упоредно представљени у овом раду.

Кључне речи: Србија, Француска, Босна, Ирска, Енглеска, Србија, Сима Ћирковић, Томислав Богавац, становништво, демографски раст.

* Филозофски факултет, Београд

** gorannikolic@gmail.com

*** Овај рад написан је у оквиру пројеката „Српска нација – интегративни и дезинтегративни процеси“, број 177014 код Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и Програма истраживања Института за европске студије за 2020. годину који подржава Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

УВОД

Током протеклих тридесетак година у српској јавности често је изношен став према коме су у средњем веку становништва оновремене Србије и великих средњовековних монархија на Западу, била практично једнака по броју. Према томе, у Србији и српским земљама би, да није било ратова и стране власти, данас живело знатно више становника.¹(Албуновић, 2009). У запаженој књизи под насловом *Нестајање Срба*, др Томислав Богавац дошао је до закључка да би, да није било асимилација и демографских губитака, Срба 1991. године требало да буде између 23 и 27 милиона.² (*Das Europa der Nationen*, 2005).

За разлику од Француске, Ирске, у средњем веку Угарске и донекле Бугарске, Србија је током постојања радикално мењала границе простирања на Балканком полуострву. До 14. века она је заузимала широке просторе обале Јадрана од Љеша до Омиша са дубоким залеђем - до Пливе, доњег тока Босне, раније ушћа Врбаса у Саву, средњег тока Дрине, Колубаре, Дрима... Њено седиште било је у Рашкој. Временом она се померала ка северу, истоку и касније југу. У средњем веку постепено се повлачила са приморја да би се оно у доба

- 1 Марко Албуновић, „Срби нестају као Хазари“, *Политика*, 28.11.2009. <http://www.politika.rs/scc/clanak/113750/Srbi-nestaju-kao-Hazari>, (sajtu pristupljeno 22. 05. 2020); „Devet miliona Srba danas živi u Turskoj“, *RTV BN*, 10.09.2014, <https://www.rtvbn.com/317098/Cinjenice-o-kojima-se-cuti-Devet-miliona-Srba-danas-zivi-u-Turskoj>, (sajtu pristupljeno 22. 05. 2020); Vladimir MATEVSKI, „Nismo nestali, Da li je Srba u srednjem veku bilo koliko Engleza, Francuza - Danas smo u odnosu na 1455. čak 19 puta brojniji“, *Večernje novosti*, 23. januar 2010., <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/reportaze/aktuelno.293.html:263168-Nismo-nestali>, (sajtu pristupljeno 22 05 2020). У популарној култури ова је теза такође била честа. У време реалног социјализма она је изнесена у сценарију серије Мисија мајора Атертона из 1986. године. *Misija majora Atertona 1 / 1986 Domaci serije*, <https://www.dailymotion.com/video/x6cofq7>, (sajtu pristupljeno 21 06 2020).
- 2 Др Богавац, иначе школовани историчар, полазио је од Шафарикове процене из 1842. према којој су Срби бројали 5,3 милиона, односно да су чинили велику већину од претпостављених 7,5 милиона Југосовена. Шафарикова процена наравно није била прецизна, нити веродостојна, а процес настајања нација, укључујући у српске, је у то време тек почињао. Др Богавац није познавао у то време већ постојеће теорије о настанку нација, ипак, овај став био је распрострањен у то време. Др Томислав Богавац, *Нестајање Срба*, (Ниш: „Просвета“, 1994), 6; Miroslav Hroch, *European nations. Explaining their formation*, 2015, (*Das Europa der Nationen*, 2005).

царства свело на приморје од Дубровника до Коринтског залива, а касније - у доба деспотовине - на поједине зетске приморске градове. У време краља Милутина српска држава је избила на Дунав, заузела области данашње Источне Србије и почела продор ка југу, где је током три генерације, или нешто мање од стотину година, била присутна испрва на просторима данашње Северне Македоније, а касније све до Солуна, Беотије и Амбракијског залива на југ и реке Месте на исток. Долазак Османлија променио је прилике. Српски народ се одржао само у севернем крајевима данашње Северне Македоније, постепено је истискиван са Косова, Метохије, делова југа Србије, исламизован у Рашкој земљи, Херцеговини и Босни, католичен у Западној Херцеговини, мађаризован у Угарској. Сеобе, које су започеле почетком 16. а кулминацију достигле крајем 17. и почетком 18. века, помериле су српски народ на север, посебно у областима у којима раније није би присутан - Банату, Бачкој, Славонији, Барањи, Кордуну, Банији, Лици, Западној Босни и Јужној Угарској. Захваљујући деловању Пећке патријаршије, обновљене у новим границама 1557. године, верски и етнички идентитет Срба је у извесној мери консолидован и чак проширен.

Са обновом државности Црне Горе и Србије у 19. веку српски народ са разних крајева Балкана почео је да се сели у ове државе. Током постојања југословенских држава српски народ се углавном груписао у Србији. Осим у Босни и Херцеговини, Црној Гори и у самој Србији (где живи негде око 70% свих Срба) он данас нигде не представља заједницу већег броја. Зато, ако би покушали да поредимо број Срба у средњем веку и данас, требало би да на једној страни у обзир узмемо становништво Србије и Босне пре 15. века, а на другој целокупан српски народ на Балкану. Чак и ове савремене податке морамо узети са резервом, јер су пописи извршени у Црној Гори и БиХ 2011. и 2013. године под сумњом, док у Северној Македонији попис није спроведен већ три деценије.

ИСТОРИЈСКА ДЕМОГРАФИЈА ПЕТ ЗЕМАЉА: ГРАНИЦЕ, ДРЖАВНОСТИ, ПРИРАШТАЈ, СЕОБЕ И АСИМИЛАЦИЈА

Француска је крајем 15. века, после великих изазова рата и епидемије са којима се друштво суочило у 14. веку, имала око 10 милиона становника. Према старијим проценама, француска круна је крајем 15. века могла да мобилише војску и од 40,000 војника. Уз разне помоћне јединице она би досегла и двоструку бројност.(Contamine 1972, 316). Према другим проценама, Енглеска је, средином 15. века, имала становништво које није прелазило два и по милиона становника. Управо у време успона државе Немањића становништво Енглеске доживело је огроман раст.³ Краљевска војска од 50,000 војника проицењивана је као 10-15% укупног одраслог мушког становништва (18-45 година). (Postan 1964, 38-51). Процењено је да се између 13. и 17. века у најнасељеним државама Западне Европе, густина становништва кретала између 28 и 35 становника по квадратном километру њихове површине.(Braudel 1985, 58-62). Оваква насељеност превазилазила је и саме могућности оновремене Источне Европе. Због недостатка извора научници се углавном ослањају на истраживања у случају Угарске, која ће тек у 16. веку већим делом пасти под осаманску власт. Тамо је 1500. године на квадратном километру у просеку живело између 10 и 12 становника.⁴(Ђирковић 1989). Питање је колико су аналогije са развијенијом Угарском применљиве на Балкан, ипак аутори располажу једним османским дефтером из првих година власти над српским крајевима, који сматрају поузданијим од осталих зато што су макар познате тачне границе територије на коју се односи. Реч је о земљама Бранковића које су се налазиле на делу територије данашњег Косова и Метохије. Тамо је према османским властима 1455.

3 Током свега нешто више од два столећа - од 1086. до 1300. године - велики раст енглеске привреде био је делом повећањем становништва које је практично утростучено са 1,5 на између 4 и 5 милиона, Leonard Cantor, (1982). „Introduction: The English Medieval Landscape“. In Cantor, Leonard (ed.). *The English Medieval Landscape*. London: Croon Helm, 18.

4 „Bewolkerung“, *Lexikon des Mittelalters* II, 18; Prof. dr Sima Ćirković, „O sastavu i snazi Lazarevog tabora na Kosovu“, *Vojno istorijski glasnik*, maj-avgust 1989., broj 2, godina XL, 164.

године на око 5,670 км² живело око 75,000 становника. (Hrabak 1974, 35-37; Ћирковић 1989). Према проценама ауторитета на пољу историјске демографије, на Балкану је у првој половини 14. века живело око 6 милиона, а средином 15. века око 4,5 милиона становника. Према истим проценама на територије Србије и Босне, у складу са њиховим ондашњим границама, отпадало је око 20% укупног становништва - дакле заједно 1,2 милиона и 900,000. (Cipolla 1972, 36).

Према проценама које износе савремени демографи становништво Бугарске је у време формирања ране средњовековне државе бројало око 1,1 милиона становника, док је у време опадања почетком друге половине 14. века (1365) оно достигло 2,6 милиона становника. (Arkadijev 2014, 3-11). Сима Ћирковић, је међутим, узимајући у обзир релативну густину насељености савремене Угарске, проценио број становика Србије и Босне око 1390. као нешто виши - претпоставио је становништво прве у распону од 668,500 до 802,260, а друге између 512,900 и 613,548. У збиру обе процене, минимална и максимална премашују број споменуте процене за средину 15. века. (Ћирковић, 1989).

(Средње процене 735,380 и 563,224. 1% = 12,986 (узмимо да је 56,63% у Србији 43,37% у Босни).

Табела 1.

Динамика развоја становништва Европе од 1000. до 1500. године

Год.	Укупно Становиштво Европе (у млн.)	Апсолутни раст по раздобљима (у млн.)	Просечан раст по годинама (у хиљ.)	Апсолутни раст по сталењима (%)	Просечан раст по години (%)
1000	56.4	—	—	—	—
1100	62.1	5.7	57	10.1	0.1
1200	68	5.9	59	9.5	0.09
1250	72.9	4.9	98	15.7	0.14
1300	78.7	5.8	116		0.15
1350	70.7	-8.0	-160	-0.8	-0.21
1400	78.1	7.4	148		0.2
1450	83	4.9	98	16.1	0.12
1500	90.7	7.7	154		0.18

Извор: В TS, Uralnis, Rost naseleniia v Evrope : opyt ischisleniia [Population growth in Europe] (in Russian). Moskva: OGIZ-Gospolitizdat. (1941). Б.Ц. УРЛАНИС РОСТ НАСЕЛЕНИЯ В ЕВРОПЕ (опыт исчисления), М., ОГИЗ-Госполитиздат, 1941.

Табела 2.

Европско становништво од 1000. - 1500. године по земљи или региону у милионима

Земља/регион	1000	1100	1200	1250	1300	1350	1400	1450	1500
Немачка	5.4	6.4	7.3	8	9.1	8.5	9.6	10.2	10.8
Француска	9	11	13	15	17	15	14	14	15.5
Енглеска и Велс	1.6	1.8	2.3	2.6	3	2.4	3	3.3	3.6
Шкотска	0.3	0.3	0.3	0.4	0.4	0.3	0.4	0.5	0.6
Ирска	0.6	0.6	0.6	0.7	0.7	0.6	0.7	0.7	0.8
Италија	7	7.5	8	9	10	8	10	10.5	11
Шпанија и Португал	9	8	7	6.5	6	5	6	7	8.5
Аустрија/Угарска[а]	5.4	6.2	7.2	8	9	8	9	10	11.5
Балкан [б]	7	7.5	8	8	8	7	8	8	8
Данска	0.5	0.5	0.6	0.6	0.7	0.6	0.6	0.6	0.6
Шведска	0.4	0.4	0.4	0.5	0.5	0.4	0.5	0.6	0.65
Норвешка	0.2	0.2	0.2	0.2	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3
Швајцарска	0.4	0.4	0.5	0.6	0.7	0.6	0.7	0.7	0.75
Фландрија (данашња Белгија)	0.6	0.7	0.9	1	1.2	1	1.2	1.3	1.5
Низоземса	0.5	0.6	0.7	0.8	0.9	0.8	0.9	1.1	1.3
Североисточна Европа[в]	8.5	10	11	11	11	12	13	14	15.1
Грузија	3.5	5.6	7.3	6.4	4.9	4.5	3.1	3.4	2.8
Други[г]	<0.1	<0.1	<0.1	<0.1	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2
Укупно	56.4	62.1	68	72.9	78.7	70.7	78.1	83	90.7

Извор: David Levine, 'THE POPULATION OF EUROPE: EARLY MODERN DEMOGRAPHIC PATTERNS', Encyclopedia.com, <https://www.encyclopedia.com/international/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/population-europe-early-modern-demographic-patterns>

Напомене: О разлозима раста становништва на Северу Европе у 19. и 20. веку. James Colgrove, 'The McKeown Thesis: A Historical Controversy and Its Enduring Influence', Am J Public Health. 2002 May; 92(5): 725–729

а. Према границама из 1914. (укључује данашњу Чешку, Словачку, Словенију, Хрватску, Босну и Херцеговину, Галиција-Лодомерија, Северна Србија, Трансилванија).

б. Данашње Румунија, Бугарска, Грчка, Северна Македонија, Албанија, Црна Гора, Србија и Европска Турска (Тракија).

в. Европска Русија, Белорисија, Украјина, Молдова, Пољска, балтичке земље и Финска.

г. Исланд, Луксембург, Лихтенштај, Монако, Сан Марино, Андора и Малта.

Као што видимо, према у табелама наведеним проценама, становништво Балкана је током пет векова дугог раздобља, од почетка 11. до краја 15. века, углавном стагнирало. Повећало се током пет векова за свега око 14%. По овој процени у Србији је у складу са анализама и сразмери коју је предложио Сима Тирковић, око 1000. године могло живети око 784,000 становника. Године 1100. око 840,000; 1200. - 896,000, а тај се број задржао и 1250. и 1300. године. Средином 14. века број становника је, ако би следили европске упореднике, пао на мање од 800,000, да би 1400. и 1500. опет био на приближно 900,000. Могуће је да, током првих овде анализираних векова, становништво Србије и Босне није било толико бројно. Међутим, процене се разликују за нешто више од 10% што, обзиром на недостатак савремених извора, свакако представља извесну прецизност и има одређени значај.

Уколико упоредимо развој европског становништва током 19. и 20. века, могли би да изведемо одређена поређења са Србијом, где од прве половине 19. века постоји државна администрација која пружа релативно прецизну слику броја становника. У то време, Кнежевина Србија покрива мање од половине територије државе Кнеза Лазара чије процене становништва смо раније изнели.

Француска 1815. има 30,3 милиона становника. (Henry, Blayo 1975; 95). Године 1400. Србија је имала око

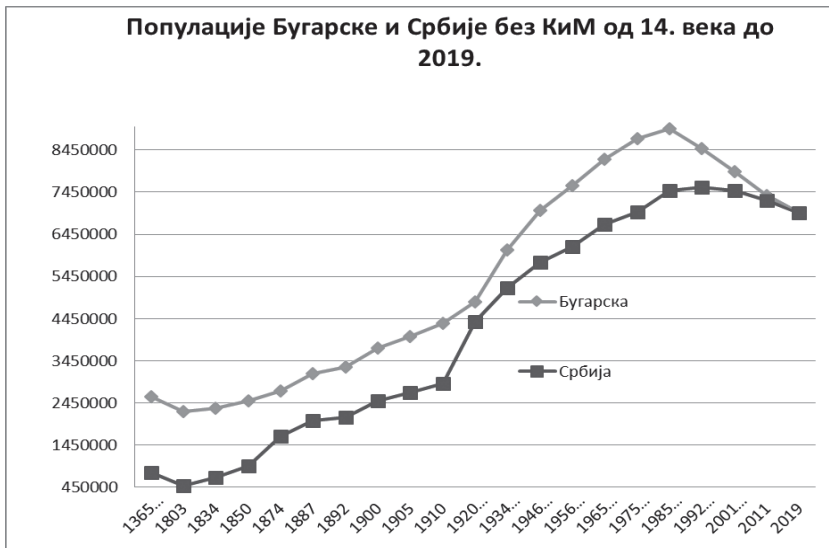
735,000 становника, а у Француској је у оно време живело 11 милиона. Разлика је била безмало 15 пута. Током прве владавине кнеза Милоша аутономни Београдски пашлук имао је око 700,000 становника, док је Француска број становника безмало утростручила. (Republički zavod za statistiku Srbije, 2008), Треба међутим рећи да је на територија која је припадала држави кнеза Лазара била готово двоструко већа од Београдског пашалука. На њој је почетком 19. века могло живети и 50% више људи. Српски народ је у то време тек једном својом четвртином живео у аутономном пашалуку. Дакле, ако би узели да је на простору средишње српске државе (у границама са краја 14. века) 1815. живело око 1,1 милион становника, сада је разлика била чак 27,5 пута. Дакле разлика се увећала са 12,2 на 27,5 или чак за 2,25 пута. Један од узрока овог феномена је чињеница да се српски народ током раног новог века масовно селио. Ако би поредили укупан број Срба из 1815. са укупним бројем Француза, дошли би до мало уравнотеженије разлике у односу на крај 14. века. Наиме, ако би пошли од сразмера који се током 19. века мењао тако што је све више српског становништва живело у границама Србије а последично све мање у заграничним баланским крајевима, онда би број Француза (који су у то време великом већином живели у Француској) и Срба био мање различит. Разлика би била негде око 10,82 пута.

Премо проценама становништва средњовековне Бугарске, оно је 1365. бројало око 2,6 милиона. Четврт века касније становништво Лазареве Србије било је, у случају да у обзир узмемо његову највишу процену, 3,25 пута мање бројно, а ако би узели становништво Србије и Босне, у којима је без сумње живела велика већина ондашњег српског становништва, онда је та разлика и даље значајна - мања од двоструке (1,84 пута више). У обновљеној Бугарској, која је 1885. анектирала аутономну Источну Румелију, седам година касније (1892) живео је 3,31 милион становника. У Србији је 1895. живело 2,47 милион. Дакле, крајем 19. века бугарско становништво било је за трећину бројније, али треба узети у обзир да је Србија била далеко мања у односу на средњовековну територију него Бугарска, да не рачунамо заграничне Србе нити становнике Црне Горе (Бугарска је до

тог времена у већој мери извршила национално уједињење, док је у њеним јужним крајевима живела је значајна турска и муслиманска мањина). После три рата у којима су током друге деценије 20. века учествовале обе државе, те њиховог проширења; на простору још увек веће Бугарске живело је 4,84 милиона људи, а у Србији (са Македонијом) 4,78 милиона. Разлика се значајно смањила чак и ако од становништва Србије одузмемо житеље Македоније. У прилог чињеници да ратови најчешће нису кључни за кретање броја становника, говори и податак да је српска војска током Првог светског рата имала вишеструко веће губитке од бугарске. И српско цивилно становништво страдало је више него икада, за разлику од бугарског које није било захваћено непосредним ратним губицима. Становништво је остало приближно и након Другу светског рата, када је Србији одузета Македонија, а прикључна Војводина. У Србији је 1948. живело 5,79 милиона (рачунајући Албанце са АП КиМ), у Бугарској, 1946. 7,29 милиона. Обе државе имале су значајну албанску, односно турско-муслиманску мањину. У Бугарској је 1965. живело 8,22 милиона, а у Србији 6,67 милиона становника. Године 1992. у Бугарској је живело 8,48 а у Србији (попис није извршен на Косову и Метохији) је према попису из 1991. било присутно 7,5 милиона људи. Опадање становништва у првој деценији 21. века осетиле су обе државе. У Бугарској је 2001. живело 7,93, а 2011. 7,36; док је у Србији, према попису из 2002. године, живело 7,49 односно 7,25 2011. године. Становништва две државе су у наше време по први пут у историји постала потпуно приближна.

Поставља се питање шта су разлози веома различитог кретања популације Србије и Бугарске, и још израженије Срба и Бугара, од средњег века до данас. Сустизање, које је постигла Србија, може се приписати, пре свега, томе што је постајући прва слободна балканска држава, она током доброг дела 19. века стекла велику компаративну предност у односу на околне поробљене народе. Наиме, њено становништво, захваљујући несметаном, на аграру базираном економском напретку, је тако брзо расло да је мала кнежевина по том параметру била европски рекордер (и поред масовне емиграције од средине 1960-их, и потом од 1990-их, Србија је и даље једна од

најгушће насељених земаља југоисточне Европе). Просечни раст популације Србије током 19. века, тачније у периоду 1815.-1900. године, износио је невероватних 1,97%, тачније 1,73% ако раст коригујемо за припојене области. Србија је том разбодљу имала веома високу стопу наталитета (и преко 40 промила), док је механички прилив (досељавање из заграничних српских предела) био интензиван, али супротно увреженом нарративу не и детерминишући фактор раста популације (у појединим годинама 19. столећа имиграција је доприносила расту укупне популације за 0,5 процента, али се на крају тог периода тај допринос преполовио, чинећи тако тек шестину укупног годишњег прираста становништва).⁵ (Ђирковић 1989, 151-168).

5 Извор за графикон „Популације Бугарске и Србије без Косова и Метохије од 14. века до 2019. године“: D . Arkadiev, „The population of Bulgaria during the Middle Ages (seventh to fourteenth centuries)“, Naselenie, 4 (2), (24 January 2014): 3–11; Бугарска 1803-1874 - Aaron O'Neill, Jun 22, 2020, Population of Bulgaria 1800 to 2020 <https://www.statista.com/statistics/1008286/population-bulgaria>; Sima Ђирковић, „O sastavu i snazi Lazarevog tabora na Kosovu“, *Војноисторијски гласник* 2 (мај-август 1989), стр. 151-168; *Два века развоја Србије: статистички преглед*, Београд, 39-69. Процене сталног становништва Србије 1971. и 1981. на основу раста пописаног становништва у односу на 1991. (када су објављени подаци и о сталном и становништву на раду у иностранству). *СТАТИСТИЧКИ ГОДИШЊАК 2018*. <https://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G20182051.pdf> (стр. 39)
Србија - 1.1. 2019: ПЗС (<https://www.stat.gov.rs/oblasti/stanovnistvo/procene-stanovnistva/>), (sajtu pristupljeno 14 07 2020).

Додатно, Срби су добрим делом успели да сачувају свој идентитет у Хазбуршкој монархији ка чијим територијама масовно одлазе од 16. века. Разлог овог феномена је деловање Пећке патријаршије (од 1557 до 1766 године), а од почетка 19. века аутономне српске државе, која је постала „светионик” за Србе у „католичкој монархији”. С друге стране, Бугари дуго времена немају црквену аутономију, а осим минорног броја Бугара католика, не постоји бугарска популација у некадашњим деловима Хазбуршког царства. Иако је извесно да су се и они великим делом иселјавали, бежећи из Османског царства, ово становништво се у највећој мери асимиловало. Коначно, период од почетка 1990-их донео је нову велику емиграцију за оба народа, али знатно израженију за популацију Бугарске. Главни разлог је то што су Срби већ од 1960-их могли да иду пут Запада, посебно интензивно наши сународници из Хрватске и тадашње БиХ, што је практично оставило мању могућност за касније миграције. Током рата због негативне перцепције српске стране, она није могла лако (као рецимо Бошњаци) да добије могућност уселења у земље Запада, што је повећало миграције ка Северној Србији и посебно Београду (док се у Републици Српској практично десио феномен „силаска” руралног становништва у градове северног дела ентитета, углавном условљен ратним дешавањима).

Раст становништва средњовековне Енглеске био је изузетно динамичан. Док је становништво Балкана стагнирало, оно се у раздобљу од 11. до средине 14. века безмао утростручило. Од 1,7 милиона становника из 1086. достигло је 4,81 милион 1348. године. Три година касније, последицом епидемије куге, густо насељена краљевина имала је свега 2,6 милиона житеља. До броја становништва из средине 14. века Енглеска ће доћи тек уочи грађанског рата из 17. века. У Енглеској је 1811. живело 8,76 милиона становника 1891. - 27,23; 1911. - 33,56; 1921. - 35,23; 1951. - 38,66; 1991- 48,19; 2001.- 49,13 и 2011. 53,012 милиона.

Дакле, становништво Србије је у време краја 14. века - великог демографског пада становништва острвске краљевине - било 3,53 пута малобројније од становништва Енглеске. Становништво две земље по броју се временом све више разликовало. Док је крајем 11. века становништво Енглеске било нешто више од двоструко бројније у односу на претпостављено становништво Србије, у време највећег успона у средњем веку та разлика је постала вишеструка. Поновни раст острвског становништва почетком 19. века довео је до разлике која била већа од 14 пута. Разуме се, Србија је у то време окупљала тек део српског народа, а њене територије су биле двоструко мање него у време владавине кнеза Лазара. Временом разлика се смањивала, упркос бурном и за српски народ по много чему кобног 20. века, Годне 1911. разлика је износила око 11 пута; 1921. - 7,49 пута; 1948/1951 - 6,67 пута; 2001/2002 - 6,55 и 2011. - 7,31 пут. Овде треба напоменути да су се у Србију у овом период досељавали углавном Срби и Јужни Словени, док је у Велику Британију током 20. века пристогао вишемилионски талас насељеника из свих делова света.

Конечно, можда би због сличног историјског усуда и великих демографских губитака, које су оба народа током историје претрпела, требао на овом месту упоредити и развој

становништава Ирске и Србије. Ваља нагласити да су подаци о становништву острвске нације прецизнији и чешћи, баш као што су њене политичке границе биле географски увек одређене и несумњиве. Ипак губици настали ратовима, сеобама и асимилацијом, кад је реч о Србима, код Ираца су били изазвани глађу, сеобама и, у нешто мањој мери, ратовима. Баш као и у случају становништва Кнежевине Србије, у Ирској имамо поуздане податке о броју становника тек од краја прве половине 19. века. Релевантне процене, наравно, постоје још за прву четвртину 13. столећа.⁶ Ирско становништво је у средњем веку постојано расло, па је током једног столећа са око 1,5 милиона досегло 2 милиона. Пад, сличан оном у случају становништва Енглеске, догодио се после епидемије куге средином 14. века. Затим је становништво постојано расло да би се уочи Енглеског грађанског рата из средине 17. и глади из треће четвртине 18. века приближило броју од 3, односно 4 милиона. У оба случају уследио је пад броја становника. Током 18. века број Ираца повећао се за четвртину - са око 3 на око 4 милиона. За време првих четрдесет година 19. века број становника на острву растао изузетном, до тада не виђеном, брзином. До 1841. је удвостручен, достигавши 8,2 милиона. Велика глад, која је уследила, довела је до пада броја житеља острва на ниво са краја 18. века. Смрт, како се процењује, око 12% становника, и масовно иселјавање, довели су до тога да становништво Ирске буде преполовљено.⁷ (Исто). Ранији број становника Ирска није успела да достигне до нашег времена, па је 2016. њено становништво бројало 4,75 милиона.⁸

На другој страни - за разлику од Срба, који су селећи се широм Балкана, а да не говоримо приликом сеоба у Русију, друге крајеве Османског царства или, током 19. и 20. века, у Сједињене Државе, брзо асимиловани - према попису из 2017. чак 33 милиона или 10,2% укупног становништва САД тврди

6 „Population in Ireland“, <http://www.grantonline.com/grant-family-genealogy/Records/population/population-ireland.htm>, (сајту приступено 19 06 2020).

7 Исто.

8 „Census 2016 Summary Results - Part 1 - CSO - Central Statistics Office“, <https://www.cso.ie/en/csolatestnews/presspages/2017/census2016summaryresults-part1/>, (сајту приступено 19 06 2020).

да је пореклом из Ирске.⁹ У Канади су грађани пореклом из Ирске 2016. чинили 13,43% укупног становништва (њих 4,627,000).¹⁰ У Аустралији данас око 7 милиона становника (30% целокупног становништва), тврде да су делимично Ирци, 2,08 милиона (10,4%) су се изјаснили како пореклом искључиво Ирци.¹¹ У поређењу са становништвом Србије, које је данас у границама матичне српске државе за четвртину бројније од становништва Ирске, ирско становништво било је од средњег века па до прве половине 20. века често и вишеструко веће. За разлику од Срба, који су једним делом били асимиловани, Ирци су у прекоеканским белим дијаспорама у значајној мери успели да очувају свој идентитет.

Као што је раније речено, Србија и Босна имале су 1390. године између 1,4 и 1,5 милиона становника. У то време, Енглеска је имала око 2,08 милиона, Бугарска је 1365. имала око 2,6 милиона становника, Француска је око 1400. године имала 11 милиона становника. Ирска је крајем 14. века имала око 1,2 милиона становника. Становници земаља “сугубог вијенца” (краљ Твртко је био краљ Србије и Босне) били су 1,38 пута малобројнији од Енглеза, 1,73 малобројнији од Бугара, 7,33 пута малобројнији од Француза, било их је 1,25 пута више од Ираца.

У Србији и Босни данас живи око 10,2 милиона становника (притом не рачунамо становништво Косова и Метохије). Срба у ове две државе живи око 7 милиона). У Ирској је 2016. живело 4,75 милиона (уз 1,88 милиона становника Северне Ирске), у Британији 56,28, а Француској 64,82 милиона.

9 „B04006 – PEOPLE REPORTING SINGLE ANCESTRY 2013-2017 American Community Survey 5-Year Estimates“, U.S. Census Bureau. https://archive.vn/20150117113227/http://factfinder.census.gov/faces/tables/services/jsf/pages/productview.xhtml?pid=ACS_13_5YR_DP03&prodType=table

10 „Immigration and Ethnocultural Diversity Highlight Tables“, <https://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2016/dp-pd/hlt-fst/imm/Table.cfm?Lang=E&T=31&Geo=01&SO=4D>

11 Занимљиво би било упоредити ирску и енглеску дијаспору. У три највеће државе беле дијаспоре (САД, Канада и Аустралија) Ирци чине 44 милиона, а Енглези 36,9 милиона. Данас у свету има око 75 милиона људи који имају енглески идентитет и око 61 милион који имају Ирски. Процене броја становника Ирске и Енглеске у средњем веку се разликују, али ако би поредили укупан број Енглеза и Ирица данас у свету видели би да се однос у броју није много променио у од средњег века, са разумљивим повременим експлозијама броја становника сваког од њих.

Дакле, становништво Србије и Босне се током 730 година увећало за 6,8 пута (ако би рачунали број Срба на Балкану 7,7 милиона - ово повећање је 5,5 пута). Становништво Бугарске данас броји 6,95 милиона, у односу на 1365. годину реч је о повећању од 2,67 пута. Становништво Француске повећало се за 6,4 пута. Становништво Ирске повећало се за 3,95 пута (односно 5,52 пута ако рачунамо становништво целог острва).¹²

12 Извори за графикон „Увећање популације изабраних земаља од краја 14. века до 2019. године“: David Levine, 'THE POPULATION OF EUROPE: EARLY MODERN DEMOGRAPHIC PATTERNS', *Encyclopedia.com*, <https://www.encyclopedia.com/international/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/population-europe-early-modern-demographic-patterns> Француска, Енглеска, Бугарска, Ирска 2019: Worldometers 2020: www.worldometers.info/world-population/; Sima Ćirković, „O sastavu i snazi Lazarevog tabora na Kosovu“, *Vojnoistorijski glasnik 2* (мај-август 1989), 151-168; Србија - 1.1. 2019: P3C, <https://www.stat.gov.rs/oblasti/stanovnistvo/pr>; D. Arkadiev, „The population of Bulgaria during the Middle Ages (seventh to fourteenth centuries)“, Naselenic, 4 (2), (24 January 2014): 3–11; „Population in Ireland“, <http://www.grantonline.com/grant-family-genealogy/Records/population/population-ireland.htm>; Stephen Broadberry..., „English Medieval Population: Reconciling Time Series and Cross Sectional Evidence“, Table 7 (Preprint, p.22), (2010) <https://warwick.ac.uk/fac/soc/economics/staff/sbroadberry/wp/medievalpopulation7>.

ЗАКЉУЧАК

Становници Србије и Босне били су крајем 14. века 1,38 пута малобројнији од Енглеза, 1,73 пута малобројнији од Бугара, 7,33 малобројнији од Француза, док су 0,2 пута били бројнији од Ираца. Према најскоријим пописима и проценама, Срби са Балкана су данас бројнији од Бугара и то за готово десетину; од становника Ирске бројнији су за 0,14 пута, од становника Британије су малобројнији за 7,3 пута, а од становништва Француске су малобројнији 8,41 пут.

Ако би поредили број становника Србије у време кнеза Лазара и данашње Србије онда би могли да закључимо да је становништво повећано за 9,49 пута (са око 735,000 колико је процењивано да је живело 1390. на 6,982,000 колико је процењено да Република Србија данас има становника). Становништво Француске порасло је са 11 милиона (1400 године) на 64,82 колико се процењује да броји данас - дакле, за 5,89 пута. Становништво Енглеске повећало се са 2,6 милиона 1400. године на 52 милиона 2011. године - за око 20 пута. Становништво Бугарске са 2,6 милиона из 1365. достигло је проценама 6,95 милиона 2019. повећавајући се за свега 2,67 пута.

Ако би поредили француско, енглеско и ирско расејање, свакако би добили неповољнији однос. Тако долазимо до закључка да број Срба није значајније заостао у односу на западноевропске државе од средњег века - изузев Енглеске, која је остварила импресиван раст пре свега захваљујући раној индустријализацији и последичној бржој репродукцији односно преживљавању стално растуће популације. Ово је посебно случај у раздобљу пре 20. века. Заостајање притом није последица ратова, већ непостојања државе, развојних дисконтинуитета и асимилације. Пример слабијег развоја становништва Бугарске - која је једну етничку кризу преживела још у 13. веку, а пре 1918. увек имала бројније становништво од Србије - најбоље сведочи о овом феномену.

**Cedomir Antic
Nikolic Goran**

**HISTORICAL OVERVIEW OF DEMOGRAPHIC
TENDENCIES OF THE SERBIAN PEOPLE
„If there were no wars...there would be Serbs ...“**

Resume

The article analyses the thesis that the Serbian population in the Balkans was equal in number with the populations of several great Western European states (England being among them) during the late Middle Ages. According to several authors as well as the deeply rooted belief in Serbia, the Serbian population has been shrinking since [since when - the Middle Ages? samo pojasniti ili staviti „has been shrinking ever since“], whilst other European societies in the East have enjoyed a significant increase in size. This article consists of a comparative analysis of existing statistical data covering the issue followed by several conclusions on the subject.

Keywords: Serbia, France, Bosnia, Ireland, England, Serbia, Sima Cirkovic, Tomislav Bogavac, population, demographic growth.

* Овај рад је примљен 10. октобра 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 15. децембра 2021. године.